

Ситько Олена Миколаївна,
завідувач кафедри іноземних мов
Одеського державного університету
внутрішніх справ, кандидат
філологічних наук, доцент

ЄВРОПЕЙСЬКА МОВНА ПОЛІТИКА: ДИСКУСІЙНІ ПИТАННЯ НА ШЛЯХУ УКРАЇНИ ДО ЄС

Україна, набувши в червні 2022 р. статусу кандидата на вступ до ЄС, перебуває в процесі адаптації до європейських норм і практик не лише в політичній та економічній сфері, але й у гуманітарному просторі. Інтеграція в об'єднану Європу передбачає створення єдиного інформаційного простору, що актуалізує проблеми визначення та легітимізації загальноєвропейських засобів міжнаціональної комунікації.

Сьогодні мовна розмаїтість є ключовою властивістю європейської спільноти: основний принцип збереження повної багатомовності визначає, що всі мови вважаються однаково важливими, тому основою внутрішньої політики ЄС є функціонування на рівних умовах 24 офіційних національних мов 28 держав – членів. Це означає, що майже кожна країна має окрему мову, і крім того, практично всі громадяни цих країн знають державну мову своєї країни, а для переважної більшості громадян офіційна мова їхньої країни є їхньою першою (рідною) мовою. Лише чотири країни ЄС не мають «власної» офіційної національної мови (Австрія, Бельгія, Кіпр і Люксембург).

Діяльність інституцій Європейського Союзу у мовній сфері відбувається на двох рівнях:

1) розвиток мовних навичок окремих громадян (розуміється як розширення багатомовного потенціалу людини, який визначається її індивідуальними потребами);

2) підтримання й просування багатомовності в Європі, захист мов, які розглядаються як елемент культурної спадщини.

Перший із зазначених вище рівнів виражається концепцією плуралінгвізму, що означає здатність громадянина використовувати декілька різних мов (на різних рівнях знання) для різних цілей. Це стосується компетенції окремого мовця, який може використовувати більше ніж одну мову. Цей рівень також підтримується в діяльності Ради Європи та Європейського Союзу щодо створення можливостей для вивчення мови та надання послуг перекладу.

Мультилінгвізм є сутністю другого із зазначених рівнів та стосується функціонування більш ніж однієї мови на певній території. Турбота про окремі мови є наслідком визнання мовної та культурної різноманітності як однієї з цінностей Європи.

Існують три основні цілі діяльності, спрямованої на мультилінгвізм: спілкування з громадянами рідною мовою, захист мовного розмаїття в Європі, сприяння вивченню іноземних мов. Важливим практичним результатом цієї діяльності стало видання Радою Європи Європейської хартії регіональних мов або мов меншин у 1992 р. (ратифікована Україною у 2003 р. [1]), преамбула якої містить основну ідею цього документа: «...охорона і розвиток регіональних мов або мов меншин у різних країнах та регіонах Європи є важливим внеском у розбудову Європи, що ґрунтується на принципах демократії та культурного розмаїття в рамках національного суверенітету і територіальної цілісності, ураховуючи специфічні умови та історичні традиції різних регіонів європейських держав...». Визнання регіональних мов і мов меншин як культурного багатства, сприяння їх розвитку є наслідком визнання їх як важливої риси Європи та цінності, гідної захисту. Імовірно, це пов'язано з дискусією про статус національних та етнічних меншин, оскільки вона потребує визнання того, що статус мови – це також статус людей, які нею користуються.

Водночас прийняття аж 24 мов як офіційних мов спілкування в Європейському Союзі оцінюється по-різному. Це вираження прагнення до рівності в мультилінгвізмі, а також чудовий приклад практики багатомовного спілкування. Це, звичайно, прояв прийняття мовного розмаїття як блага, яке варто захищати, і визнання всіх мов рівноправними. Однак критики зауважують очевидний факт, що використання такої кількості державних мов в установі є неефективним і може уповільнити перебіг окремих процедур. Аналізом лінгвістичних аспектів цього питання серед інших займався відомий нідерландський професор лінгвістики Тео ван Елс. Підкреслюючи практичний бік мови, він наголошував, що інституційна комунікація в ЄС ставатиме дедалі більш трудомісткою з кожною додатковою мовою нової країни ЄС. Ця обставина породжує запитання: чи не розглянути можливість обмеження кількості офіційних і робочих мов? У своїй статті [2] професор ван Елс сформулював дискусійні лінгвістичні ідеї, які можуть бути доречними як для перегляду принципу багатомовної рівності, так і для повсякденної практики

багатомовної інституційної комунікації: 1) «міфи» навколо феномена мови; 2) сфери використання мови; 3) якість (багатомовного) спілкування; 4) недоліки, з якими стикаються корінні жителі та мігранти в умовах багатомовного спілкування.

Прийняття припущення про те, що мова є перш за все засобом спілкування, порушує питання про її головне призначення. Згідно з цитованим вище автором, це обмін повідомленнями, почуттями та значеннями, які переконують і коригують одне одного, з особливим акцентом на ефективності цих процесів. Тому складається враження, що багатомовне спілкування пов'язане з багатьма незручностями, які значно знижують його ефективність.

Питання важливості, яке надається мовному різноманіттю, є, мабуть, найважливішим предметом суперечок, оскільки воно базується на ідеологічних підставах. Більше того, якщо на рівні декларації можна проголосити збереження мовного різноманіття, практична реалізація такого зобов'язання спричиняє, імовірно, відмову від ефективної комунікації в інституціях ЄС.

Водночас автор критикує ставлення ЄС, зазначаючи, що лише деякі з багатьох європейських мов отримали статус державних, що можна вважати нерівністю, а також існують відмінності в статусі між окремими національними мовами. Таким чином, на його думку, принцип ЄС щодо однакового ставлення до всіх громадян, мабуть, утопічний. У той час як використання такої кількості мов у ЄС має на меті полегшити ідентифікацію громадян із представниками своїх країн, є великі групи, які ніколи не почують їхньої мови в установах ЄС. Наприклад, мови мігрантів, які складають значний відсоток населення багатьох країн, не представлені в ЄС.

Визнання в ЄС мовного та культурного розмаїття цінністю ван Елс називає міфом, оскільки, за його словами, розмаїттю не надають надто великого значення [2, с. 349]. Автор заперечує той факт, що визнання багатства мов і зобов'язання підтримувати та сприяти мовному й культурному різноманіттю не лише в Європі є цінністю. Подібно до того, як цінується біорізноманіття, мовне багатство також сприймається *a priori* як цінність, яка заслуговує на захист.

Останньою є теза про те, що мова є ключовим символом націоналізму, який є результатом специфічних відносин між мовою, державою та нацією. Ван Елс описує опозицію між

ідеологічним лінгвістичним націоналізмом і прагматичним поглядом на багатомовність. Критикуючи сприйняття мови як символу та створення «міфів» навколо національної мови, лінгвіст вважає, що необхідно залучити освітян, які сприятимуть тому, щоб мову сприймали як засіб спілкування, без зайвих міфів.

Слід зауважити, що такі дискусійні думки не мають значної підтримки в ЄС. На наш погляд, ідеологічне підґрунтя мовної політики є доцільним, оскільки Європейський Союз створювався також як спільнота цінностей. Чим більше ці спільні цінності проявляться, тим краще для європейської інтеграції. Якщо така інтеграція буде відбуватися лише на основі вибору найбільш прагматичних рішень, тоді ця інституція функціонуватиме без жодного ідеологічного підґрунтя, що зрештою перешкоджатиме розвитку спільної європейської ідентичності та відчуття належності до спільноти громадян. Для успішного розвитку ЄС її громадяни повинні розділяти спільні європейські цінності та ставати дедалі більш інтегрованими відповідно до принципу *In varietate concordia*, який є девізом Європейського Союзу з 2000 р. Також слід звернути увагу на неминучі наслідки зникнення мови, до яких належать: втрата культурної спадщини, доступу до знань і картини світу, що містяться в цій мові та її структурі як об'єкті дослідження лінгвістів. Мови, що перебувають під загрозою зникнення, є резервуаром знань, які можуть бути втрачені назавжди. Країни з більшою мовною та культурною різноманітністю є більш успішними, що свідчить про відчутні переваги наявності кількох мов на певній території.

На фоні вищенаведених міркувань важливим є аспект європейської мовної політики: хоча мовна політика в ЄС і проводиться на міжнародному рівні, вона має також і внутрішньодержавний вимір, оскільки її проводять державні органи та національні організації. Національні мови мають особливий статус у кожній державі. Тому можна зауважити парадокс у диспропорціях між ставленням окремих країн до мов меншин, які знаходяться на їхній території, і тим, як ці країни відстоюють статус своєї національної мови на міжнародному рівні. Проте ці диспропорції не є прямим наслідком дій ЄС, а результатом свободи дій окремих держав – членів цієї інституції, чії уряди здійснюють свою власну політику. Тут принагідно знову слід згадати про складний шлях до

гармонізації національного законодавства України до *acquis communautaire* ЄС. Для вступу до Європейського Союзу Україні потрібно буде відповідати також «культурно-політичним стандартам», до яких належить і мовне законодавство. Наприклад, щоб отримати згоду Польщі нашої державі доведеться узгоджувати питання про «мову лемківської етнічної меншини», про яку згадується в Законі Республіки Польща «Про національні та етнічні меншини, а також про регіональну мову» від 6 січня 2005 р., а також уживати реальних заходів щодо підтримання функціонування мови польської національної меншини України, відповідно до Закону України «Про ратифікацію Європейської хартії регіональних мов або мов меншин» від 15 травня 2003 р. [1]

Підсумовуючи, слід зауважити, що мовна політика Європейського Союзу базується на визнанні мовної різноманітності як цінності та розвитку індивідуального потенціалу для спілкування кількома мовами. Визнання мови елементом, актуальним для політичних питань, свідчить про її важливість. Мультилінгвізм є платформою для співіснування різних картин світу та їх зіткнення в дискусії. Пліурлінгвізм як розуміння цінності вивчення мов і розвиток індивідуального потенціалу для спілкування кількома мовами має значення на індивідуальному рівні – чим більше хтось знає мов, тим багатшим є його уявлення про світ. Тому вивчення іноземних мов не тільки приносить користь людям у вигляді можливості спілкуватися з більшою кількістю людей, але це також можливість розвинути індивідуальний потенціал і розширити світогляд.

Список використаних джерел

1. Про ратифікацію Європейської хартії регіональних мов або мов меншин: Закон України від 15 травня 2003 р. № 802-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 30. Ст. 259.
2. van Els, T. J. M. The European Union, its Institutions and its Languages: Some Language Political Observations. *Current Issues in Language Planning*. 2001. №2(4). P. 311–360. <https://doi.org/10.1080/14664200108668030>